

IMPERIUM ROMANUM

Realitet, idé, ideal

Redigeret af
Otto Steen Due og Jacob Isager

I
Fra grundlæggelse til undergang

Tidsskriftet SFINX
1993

SÆRTRYK

FOLKEVANDRINGERNE OG IMPERIUM ROMANUM

AF
LARS BOJE MORTENSEN

Betegnelsen “folkevandringsriger” er dannet efter det tyske “Völkerwanderungsreiche”, og omfatter traditionelt de riger der dannedes i det vestlige Middelhavsområde som følge af en folkevandring ind på romersk område. De betydeligste var: Frankerriget i Gallien (fra ca 500), det Vestgotiske Rige i Akvitanien (418–507) og i Spanien (ca 500–711), Vandalerriget i Nordafrika (429–534), samt Østgoterriget (493–552) og Longobarderriget i Italien (568–774). På engelsk hedder disse riger oftest “the Germanic successor states/kingdoms”, også efter tysk: “Die Nachfolgestaaten”. Det, de ifølge moderne historikertradition efterfulgte, var Romerriget. I dette kapitel vil jeg diskutere hvordan de selv fortolkede deres historiske rolle i forhold til Imperium Romanum. Jeg skal dog begrænse mig til Italiens og Spaniens skæbne i perioden ca 500–800, idet Frankerriget er behandlet andetsteds i værket.

Historisk oversigt

Opfattelsen af Romerrigets undergang som en følge af presset fra en voksende flodbølge af barbarer — en opfattelse der stadig læses i alverdens skolebøger — er forladt af stort set alle specialister idag. At denne fortolkning har været særligt sejlivet i fransk litteratur hænger bl a. sammen med at de betegner folkevandringerne som “de germanske invasioner” — undertiden i en for franskmænd fristende, men helt misvisende analogi til moderne tiders tyske invasioner af Frankrig.¹ Den fortolkning af den politiske historie der dominerer i dag, har følgende hovedtræk:²

De indvandrende germanere var relativt få og deres funktion var nærmest at afløse romerhæren i visse provinser. De forskellige grupper af germanere — som ofte ikke var etnisk ensartede men blot opkaldt efter den ledende undergruppe — var først og fremmest organiseret militært. Det var samfund hvor krigsduelighed rangerede som den højeste sociale værdi. Som soldater havde mange af dem tidligere været i kon-

takt med romerne — enten som indrullerede i selve den romerske hær, som allierede, eller som fjender. I det 4. og 5. århundrede gjorde mange germanere karriere gennem romerhæren og flere nåede op og blev topbeslutningstagere i Romerriget (f. eks. Arbogast, Stilicho, Ricimer). Germanerne blev således tiltrukket af civilisationens muligheder for rigdom og magt: de ville have del i den snarere end at ødelægge den.

Ikke blot enkelte talentfulde personer, men hele folkeslag blev i samme periode “optaget” i Romerriget. De fik den besynderlige status af “indenrigs-stødpudestater”. Dette skete mere som følge af romerstatens finansielle krise, end på grund af blot militær svaghed eller politisk kaos: en gruppe af germanere fik tildelt et landområde hvor de kunne leve under deres egne love og med bibeholdelsen af deres egen politiske struktur, hvis de til gengæld forsvarede riget mod ydre fjender. Da denne politik blev lanceret over for vestgoterne på balkanhalvøen (376), har den formentlig virket som et incitament for andre folkeslag til at overskride rigets grænser. I løbet af det 5. århundrede blev adskillige folk bofaste på romersk territorium på denne måde.

Et vigtigt aspekt af folkevandringerne er altså at de blev administreret af romerne. Det er således signifikant at en regulær romerhær kun en eneste gang led et militært nederlag til germanere (Adrianopel 378). Når vestgoterne kunne plyndre Rom i 410 og vandalerne i 455, skyldtes det samarbejde med romerske politiske fraktioner — ikke militær overlegenhed. Hermed være ikke sagt at Romerriget i perioden ca 375–475 ikke var i krise og under stærkt pres, men man må holde sig for øje at et ligeså stort pres og et endnu større politisk kaos i det 3. århundrede faktisk var blevet effektivt bekæmpet med militære midler.³ Den gradvise bortlodning af områder i vesten kan derfor godt tages som udtryk for en bevidst politik, og man fristes til den påstand, at de vestlige provinser snarere blev sparet væk end rendt over ende.

Den grundlæggende udviklingstendens — med lokale variationer — i folkevandringsriggerne er ret klar: hvad der først var en isoleret krigerkaste der “foreløbigt” skulle styre et område under Romerrigets formelle overherredømme, blev gradvist en selvstændig territorialstat. Denne udvikling foregik oftest samtidig med at det pågældende germanske folk blev romaniseret, omvendt til katolicismen, og i stigende grad blandede sig med lokalbefolkningen. Det er svært i dag at forestille hvordan små grupper af germanere — antallet af våbenføre mænd i hvert “folk” har nok ligget på mellem 5000 og 20000 — overhovedet kunne kontrollere samfund som kort tid forinden blev overvåget af mængder af romerske soldater og embedsmænd som indgik i et forfinet statsappa-

Longobardernes rige i Italien

rat. Svaret må være at de overtog visse romerske strukturer, men først og fremmest at de slet ikke udøvede en kontrol af nær samme omfang som romerne havde gjort. Endelig indrettede samfundet sig efter andre magtcentre end staten (en tendens der allerede tydeligt havde vist sig i den senromerske periode og som ikke nødvendigvis var sammenkædet med en evt. demografisk krise), ikke mindst kirken og lokale stormænd. Alt i alt er der tale om samfund med et lavt organisationsniveau civilt så vel som militært, og når nogle af dem kunne få

livskraft skyldtes det først og fremmest at de var opstået i et enormt magt-vakuum.

Italien

Med den vestromerske kejser Valentinia III's død i 455 ophørte den dynastiske forbindelse mellem herskerne i Rom og Konstantinopel. At dette havde stor betydning bliver tydeligt i de næste tiår: blandt den lange række af vestlige kejsere mellem 455 og den sidste i 476, var størstedelen ikke anerkendt af kejseren i Konstantinopel — de var, formelt set, oprørere. Generalen Ricimer havde længe siddet med den egentlige magt i Italien (456–472), og en række kejsere var "indsat" af ham. Det vakte derfor ikke den store opsigt da en anden germansk general, Odoaker, i 476 lavede et statskup og afsatte Romulus Augustulus. Han sendte kejserværdighedstegnene til Zeno i Konstantinopel med en besked om at han ikke ønskede at indsætte en ny i værdigheden, men blot selv ville regere som konge. Denne forespørgsel fik et køligt svar, idet den østlige kejser påpegede at der allerede var en legitim hersker i vesten, nemlig Julius Nepos der var blevet drevet i eksil af Romulus Augustulus. Så vidt vi ved fik disse problemer ikke nogen klar løsning i samtiden, men det ser ud til at Odoaker formelt accepterede Julius Nepos, uden at denne dog kunne forlade sit eksil, hvor han døde i 480.⁴

Nogle år senere stod Zeno med en problematisk gruppe af gotere i Balkan. Løsningen blev at sende dem — med deres nye leder, Theoderik — til Italien og bekæmpe Odoaker. I 489 rykkede de ned på halvøen, i 493 blev Ravenna erobret og Odoaker dræbt. Theoderik den Store herskede herefter — i en eller anden uformaliseret forståelse med kejseren — som østgotisk konge over Italien fra 493–526. Hans datter, Amalasuintha regerede reelt frem til 535, hvor hun blev likvideret af et gotisk adelsparti. Dette internt gotiske opgør blev grebet som anledning til kejser Justinians felttog mod østgoterne — behandlet andetsteds i nærværende værk. Hvad der er vigtigt at notere i denne sammenhæng er blot, at de følgende østgotiske konger, Theodohad (fra 535–536), Vitigis (536–540), Erarik (540–541) og Totila (541–552), blev betragtet som oprørere mod Romerriget, hvorimod de tidligere "amalske" herskere, Theoderik og Amalasuintha havde været rigets administratorer.

Efter byzantinernes tilintetgørelse af det Østgotiske Rige i 552, blev deres dominans i Italien kortvarig. Longobarderne gik i 568 ned i Italien og stødte på forbløffende lidt modstand fra byzantinernes side. Efter den første erobningsperiode indgik longobarderne en række våbenhviler med byzantinerne, og status i begyndelsen af det 7. århundrede var således: By-

Dette hjelm-beslag viser longobarderkongen Agilulf (590-616). Kongen sidder på en trone, og er letgenkendelig på det lange skæg - det synlige tegn på, at han tilhørte den longobardiske overklasse. Han er omgivet af soldater fra sin livgarde i fuld rustning. De bevingede Victoria-figurer er tydeligt inspireret af traditionel romersk hersker-ikonografi, som longobarderne og de lokale kunstnere må have været omgivet af i Italien, selv efter Justinians krige, som formentlig var mere ødelæggende for monumenter og kunstgenstande end alle folkevandringer tilsammen.

zans holdt Ravenna (med opland = Pentapolis), Rom med opland, ruten mellem Rom og Ravenna over Perugia, Ligurien, Napoli, Kalabrien, Sicilien og Sardinien; longobarderne dominerede Podalen og Toscana, og de havde selvstændige hertugdømmer i Spoleto og Benevent. Byzantinerne gjorde stadig krav på hele Italien, men deres sidste erobningsforsøg — ledet af kejser Constans II selv — endte resultatløst i 663. I 680 kom en endelig fredsslutning — og hermed gav Romerriget i realiteten for første gang afkald på det gamle rigscentrum Italien, selv om byen Rom forblev et byzantinsk hertugdømme (*ducatus*).

Perioden ca. 650–750 er Longobarderrigets storhedstid. Byzantinernes investering i italiensk politik bliver gradvist mindre, og i 751 kan longobarderkongen Aistulf sågar indtage Ravenna. Samtidig har paven — for at forsvare Roms interesser — fundet sig en ny allieret i frankerne. Pipin, Karl den Stores fader, bragte herefter to gange Aistulf til overgivelse i Longobardernes kongestad, Pavia. Det besynderlige resultat af alt dette blev at Ravenna og Pentapolis af Pipin ikke blev givet tilbage til byzantinerne, men til paven. Hermed var grunden til Kirkestaten lagt, og Longobarderriget var blevet meget svækket på grund af frankernes alliance med paven. Da Karl den Store kom på tronen blev samarbejdet dødbringende for longobarderne: på pavens opfordring bekrigede han dem, og i 774 faldt Pavia. Karl den Store kunne føje "Longobardernes konge" til sine

titler. Hertugdømmet Benevent levede dog videre som longobardisk domæne, og fra 774 kaldte hertugerne sig for *princeps* (fyrste/hersker) fremfor *dux* — et tydeligt indicium på at de opfattede sig selv som arvtagere efter kongeriget i nord, samtidig med at de ikke ville virke udfordrende på Karl den Store.

Spanien

Allerede i begyndelsen af det 5. årh. var den iberiske halvø stort set overladt til forskellige germanerfolk, og i anden halvdel af århundredet havde regulære romerske tropper forladt området. Vestgoterne var begyndt at trænge ned i Spanien fra deres kongerige på den anden side af Pyrenæerne (med kongesæde i Toulouse), og efter deres nederlag til frankerne i 507 blev der tale om en regulær folkevandring. En sammenhængende statsdannelse kan man nok først tale om omkring midten af det 6. årh. — samtidig med at Justinian blander sig i interne vestgotiske stridigheder og der således igen landsættes romerske tropper på den spanske kyst. Bortset fra en stribe land fra Carthagena til Malaga som Justinian havde sat sig på, erobrede vestgoterne under kong Leovigild (568–587) næsten hele Spanien. Da hans søn Reccared (587–601) omvendte sig fra arianismen til katolicismen (og tog hele den gotiske adel med sig) var vejen ydermere banet for en magtudvidelse i samarbejde med kirken. Under Suinthila (621–632) blev byzantinerne slået, så de måtte opgive deres sidste fodfæste i Spanien. Den endelige overgang til territorialstat fandt formentlig sted på Chindasvinths (642–652) foranledning, idet hans lovkodeks (643/644) fik gyldighed for alle frie mænd, ikke blot for gotere. Den anden halvdel af det 7. århundrede og begyndelsen af det 8. var dog ikke nogen blomstringstid for riget: for at befæste kongemagten var adelen nærmest blevet systematisk udryddet, hvilket var katastrofalt for militærvæsenet. Pestepidemier og voldsom hungersnød (og jødeforfølgelser) svækkede ydermere det vestgotiske samfund, der faldt som et let bytte for den arabiske hvirvelvind i 711.

Folkevandringsrigernes opfattelse af Rom

I det følgende skal jeg søge at belyse to problemer:

1. Hvordan betragtede man i folkevandringsrigerne det vestromerske riges fald, dvs overladelsen af de vestlige provinser til germanske herskere og begivenhederne omkring 476?
2. Hvilket Rom forholdt man sig primært til — det svundne vestromerske rige eller det samtidige østromerske, og hvilken grad af kontinuitet så man imellem dem?

Som grundlag vil jeg anvende to grupper af kilder: (1) Samtidige historikere; (2) mønter udstedt i Spanien og Italien i den relevante periode. Perioden er ret kildefattig, og disse to kildegrupper er nok det nærmeste man kommer udtryk for en officiel eller halvofficiel holdning til Romerriket. Periodens kirkelige litteratur er ikke taget betragtning, men indeholder næppe meget af direkte relevans. Det samme gælder de vestgotiske og longobardiske lovsamlinger.⁵

De historiske værker jeg refererer til, er alle latinske⁶: Goteren Jordanes' verdenshistorie med hovedvægt på romersk historie, *Romana*, og hans Goterhistorie, *Getica*. Begge er afsluttet i 551, og er skrevet i det østlige Romerrige, formentlig i Konstantinopel. Ingen af dem kan siges at være officielt byzantinske, selv om den regerende Justinian behørigt prises. *Getica* er nærmest officielt østgotisk, eftersom den er en omarbejdet udgave af en nu tabt Goterhistorie fra ca 525, som var dediceret til Theoderik den Store og forfattet af en af hans ledende ministre, Cassiodor.

Isidors Goterhistorie (*Historia Gothorum* = *HG*), hans Verdenskrønike (*Chronica*) og hans leksikon, *Origines*. Isidor var fra 601 biskop af Sevilla, en betydningsfuld post, og da de vestgotiske herskere siden Reccareds omvendelse i 589 havde et tæt samarbejde med kirken, kan det ikke undre at Isidors historiske værker har officiel karakter. Det er tydeligst i *HG* som kom i to udgaver (620 & 625), men ses også i *Chronica* (615, 624 & 630).

Longobarden Paulus Diaconus' historiske værker er nok de mindst officielle blandt de her nævnte. Dog havde han også tæt kontakt med konger og fyrster, herunder særligt Karl den Store og Arichis, hertug af Benevent. Hans *Historia Romana* (*HR*) fra ca 770 er dediceret til Adelperga, Arichis' kone, og Metz-biskoppernes historie, (*Gesta episcoporum Mettensium* = *GEM*), er et bestillingsarbejde (ca 785) for Angilramn af Metz, Karl den Stores kansler. Paulus' kendteste værk, folkeslagshistorien *Historia Longobardorum* (*HL*, ca 790), er skrevet på klostret Monte Cassino i Syditalien. Det blev ikke fuldendt, men havde sandsynligvis både adresse til de beneventanske hertuger og til det frankiske hof.

Fortolkningen af det vestlige Romerriges fald

I ganske få passager kommer Jordanes og Paulus direkte ind på Romerrikets tab af vestlige provinser, hvorimod Isidor forholder sig tavs om fænomenet. På sin vis er hans Goterhistorie alligevel det folkeslagshistoriske værk som kommer nærmest en stillingtagen til Roms svækkelse. Det går nemlig som en rød tråd gennem værket at goternes tapperhed og militære overlegenhed har gjort dem i stand til at trænge romerne (byzantinerne) tilbage fra Spanien — en proces som blev fuldført netop

mens Isidor arbejdede på *HG*. Dette må være hovedforklaringen på at han som den eneste fremstiller goternes adkomst til en del af det gamle Romerrige så ligefremt som resultatet af en styrkeprøve. F.eks. er hans omtale af Alariks plyndring af Rom i 410 markant forskellig fra Jordanes'. Isidor understreger *erobringen* som Jordanes ikke er så stolt af. Dette viser ikke mindst i hvor høj grad Jordanes virkede inden for imperiets rammer, Isidor udenfor.⁷

Går vi nu til Jordanes finder vi i henholdsvis forordet og afslutningen af *Romana* følgende bemærkninger:

Du [henvendt til værkets ukendte adressat, Vigilius] tilføjer at jeg ved at plukke blomster fra forgængernes skrifter i kort form skal fremstille hvorledes Romerriget tog sin begyndelse, erobrede næsten hele verden og stadig behersker den, i det mindste formelt.⁸

Således former tildragelserne sig i Romerriget ud over de daglige trusler fra bulgarer, anter og slaver. Hvis man ønsker viden om disse, skal man bare gennemgå årbøger og konsullister hvor man vil finde besked om det stolte riges tragedie i nutiden. Man vil også få oplyst hvorledes romerstaten opstod, voksede, underlagde sig alverdens lande og hvorledes den igen mistede dem på grund af sine ukyndige herskere.⁹

I sig selv kan disse passager godt tolkes som et udtryk for en tro på Romerrigets snarlige, eller sågar fuldbyrdede fald — og er også blevet det.¹⁰ Jeg kan dog ikke tro at Jordanes kan have ment noget sådant. Det modsiges f. eks. af den Justinian-forherligende slutning på *Getica*. Endvidere forekommer en sådan fortolkning at være bagklog ud over det sædvanlige: forsøger man at sætte sig i Jordanes' sted, forekommer en bagatellisering eller en "idealisering" af Romerriget som politisk magt helt urealistisk. Har Justinian i samtiden fremtrådt som epigon og nærmest magtløs? Passagerne kan dertil fortolkes mindre drastisk. Når Jordanes siger "i det mindste formelt" (*vel imaginariae* [= *-arie*]) må han tænke på verdensherredømmet: Rom erobrede næsten hele verden, men dets status som verdens hersker er nu kun formel, ikke reel (underforstået: en del områder er gået tabt for Romerriget, som således kun formelt kan gøre krav på denne status). Dette harmonerer med indholdet af det andet citat. Rom underlagde sig samtlige lande, men mistede dem (dvs nogle af dem) igen. Bemærkningen om nutidens tragedie falder i forbindelse med den aktuelle notits om bulgarere osv, og er næppe foranlediget af andet

end den udbredte menneskelige tendens til at udpege den nuværende tidsalder som den ynkeligste — en tendens der også er rigt bevidnet i Romerrigets opgangstid (f. eks. hos Sallust). Passagerne viser tydeligt at Jordanes havde tænkt over Romerrigets territoriale tilbagegang, men siger intet om hvorvidt han havde gjort sig tanker om dets eksistens som sådan.

Det samme kan udledes af to steder hos Paulus Diaconus, henholdsvis fra *HR* og *GEM*. I begyndelsen af den 16. og sidste bog af Romerhistorien, hvor Paulus' beretning er nået til Anastasius' tronbestigelse (491) hedder det:

Da romerstadens magt (*imperium*) nu var ved at vige, forekommer det mig nyttigere og mere passende at anføre årrækken fra Kristi fødsel. Derved kan man lettere se hvornår hændelserne fandt sted.¹¹

Anno Domini-tidsregningen afløser her *ab urbe condita*-dateringen. Herved markerer Paulus jo et ganske voldsomt historisk brud, men i nærværende sammenhæng kan man igen notere sig at der ikke er tale om Romerrigets fald, blot om provinsialiseringen af det gamle kerneland Italien og den oprindelige hovedstad, Rom. Paulus fortsætter således også beretningen om Romerrigets historie efter at byen Roms position er blevet stærkt svækket.

Ud over disse spredte notitser der afslører en tydelig bevidsthed om Romerrigets begrænsede territorium, findes der hos Jordanes og Paulus nogle markante formuleringer om begivenhederne omkring Odoakers afsættelse af Romulus Augustulus. Disse formuleringer er faktisk ophav til den gængse datering af Romerrigets fald til 476, idet de bliver taget op af humanisterne i den tidlige renaissance og i oplysningstiden finder vej til skolebøgerne.¹² Selv om Jordanes' og Paulus' sprogbrug er ret voldsom — og poetisk præget — kan de ikke have ment at Romerrigets tid var omme, sådan som man ellers ville være tilbøjelig at læse stykkerne idag. Jordanes siger det på denne måde:

Men kort tid efter at Augustulus i Ravenna var blevet udnævnt til kejser af sin fader Orestes, tog turkilingernes konge, Odoaker — støttet af sine skirere, herulere og andre folk — magten i Italien. Han dræbte Orestes og afsatte Augustulus som blev interneret på borgen Lucullanum i Campanien. Med denne Augustulus gik romerfolkets herredømme over Vesterlandet under. Den første der som kejser indehavde dette herredømme var Octavianus Augustus i det 709. år efter byens

grundlæggelse. Dette gik for sig da rækken af Augustulus' forgængere havde styret i 522 år; derefter havde goternes konger magten over Rom og Italien. [Lidt om Odoakers regeringsperiode.] Men lad os nu vende tilbage til den fortælling vi kom fra, og berette hvorledes vestgoternes konge Eurik med opmærksomheden rettet mod Romerrigets vaklen underlagde sig Arles og Marseille. Det var vandalerkongen Geiserik der lokkede ham med gaver til dette skridt: for at han selv kunne undvige de angreb Leo eller Zeno rettede imod ham, udvirkede han at østgoterne faldt over det østlige rige og vestgoterne over Vesterlandet. Når begge stater således stod over for aktive fjender kunne han selv styre Afrika i ro og mag. Eurik tog med glæde imod Geiseriks forslag, og han regerede allerede over hele Spanien og Gallien og undertvang samtidig burgunderne.¹³

Lad mig med det samme citere den tilsvarende passage fra Paulus' *HR*, som tydeligvis er beslægtet med Jordanes'

Mens dette gik for sig hos romerne skyndte Odoaker sig fra de fjerneste egne af Pannonien med en kampdygtig styrke af herulere, samt med støtte fra turkilingere og skirere. [Beretning om Odoaker og Severinus og om kampen mod Orestes.] Da Augustulus — som havde erhvervet sig kejsermagten — så at hele Italien blev underlagt Odoakers væbnede magt, blev staklen grebet af en utrolig skræk; han aflagde derfor selv purpuren og frasagde sig kejsermagten som han knap havde siddet inde med i elleve måneder. Med denne Augustulus gik således magten over Rom tabt for det overalt beundrede Romerrige — ligesom den ophøjede kejserværdighed der havde taget sin begyndelse med Octavianus Augustus. Dette gik for sig i d. 1209. år efter byens grundlæggelse, i d. 517. år efter Gajus Cæsar der først havde tiltaget sig eneherredømme, og i det 475. år efter Kristi fødsel. Da Augustulus således var frataget Augustus-værdigheden, gik Odoaker ind i Rom og bemægtigede sig herredømmet over hele Italien.¹⁴

Proveniensen af denne teori om det vestlige riges fald i 476 har været omdiskuteret, men skal ikke kommenteres indgående her. Lad mig nøjes med at anføre at Jordanes i den citerede passage i det væsentlige bygger på Marcellinus Comes' Krønike fra 519 (skrevet på latin i Byzans), samt at

Paulus i hovedsagen har brugt Jordanes' skildring.¹⁵ Som Croke (1983) for mig at se helt overbevisende har påvist, skal man ikke lede efter en vestlig (italiensk) proveniens for teorien, men snarere en byzantinsk. Således optræder den slående formulering om 476 faktisk første gang i en vestlig kilde i Paulus' HR.

Når dette er sagt kan vi se lidt nærmere på de to passagers indhold. Det fyldige citat fra Jordanes skal tjene til at understrege at han sammenkæder vestgoterkongen Euriks ekspansionspolitik (ca 470) med det "vaklende" rige — og således sætter passagen om 476 fra Marcellinus ind i en meningsfyldt sammenhæng (at Jordanes' kronologi er upræcis er her ligegyldigt). Afsættelsen af Augustulus sammen med territorialafgivelser betyder afslutningen på "romerfolkets herredømme over Vesterlandet" (*Hesperium Romanae gentis imperium*). Samtidig bliver den herskerrække som indledtes med Augustus afbrudt. At dette var en alvorlig sag for Jordanes ses af hans pudsige parallellisering af det vestlige Romerriges skæbne med vestgoternes herredømme fra Alarik I til Toulouserigetets sidste hersker Alarik II: riger går ofte under når herskerne hedder det samme som rigets grundlægger!¹⁶

Hvad angår Paulus' tekst kan man notere sig den lidt forsigtigere formulering — det er ikke hele vesten, men magten over Rom der går tabt. Herskerrækkens afbrydelse med Augustulus lægges der dog ikke skjul på, og begge tekster forudsætter således en vis ide om en rigsdeling. Hos Jordanes finder man flere gange omtale af to riger — et østligt og et vestligt.¹⁷ Begge forfattere omtaler da også en deling af riget mellem Theodosius' sønner Honorius og Arcadius i 395; dog fremhæves dette ikke som en epokegørende begivenhed og det understreges at der mere var tale om to kejsersresidenser end to riger.¹⁸ Et andet forhold tyder også i retning af at rigsdelingen næppe ansås for så dybtgående som i megen moderne historieskrivning: der synes ikke at være anvendt nogen præcis terminologi om det rige der var gået under. Jordanes taler poetisk om Vesterlandet (*Hesperium regnum*) og Paulus om "romernes magt over Rom" (*Romanorum apud Romam imperium*).

Skal man sammenfattende formulere Jordanes' og Paulus' perspektiv lidt forenklet, kan man igen kontrastere med moderne synsvinkler. Med vores tilbageskuen over lang tid er vi nok tilbøjelige til at mene at der fra omkring 395 (eller allerede fra Konstantin) eksisterede to Romerriger hvoraf det ene gik under i 476, det andet i 1453. Jordanes og Paulus — så vidt jeg forstår deres ordvalg — har nok snarere ment at romerne gennem to kejsere kontrollerede en gruppe vestlige provinser og en gruppe østlige. Med Odoakers afsættelse af den ene kejsere og bortfaldet af de

fleste vestlige provinser på omtrent samme tid, forsvandt romernes kontrol over "Vesterlandet" og rækken af kejsere med residens i Italien ophørte. Dermed var der altså ikke noget "Romerrige" der var gået under. Romerne havde stadig deres rige, blot i indskrænket form. Det er også signifikant at ingen af de samtidige historikere ser Justinians erobringer i vesten som et forsøg på at genoprette et "vestligt Romerrige", men blot som en kamp for at generobre tabte provinser for det højst aktuelle Romerrige. Jeg kan således ikke være enig med den opfattelse standardværket om periodens historiografi "Wattenbach–Levison" gør gældende om Paulus' HL:

So wurde das Werk zum Ausdruck der Verschmelzung der Longobarden mit der romanischen Bevölkerung, gleichzeitig aber auch des Selbstbewusstseins einer neuen Zeit gegenüber dem als eine Sache der Vergangenheit betrachteten römischen Reich.¹⁹

Romerrigets magt i Italien var netop på Paulus' tid blevet et fortidigt fænomen, men Romerriget som sådan hørte ikke — heller ikke for Paulus — fortiden til.

Hos folkeslagshistorikerne kan der med andre ord ikke findes eksplicite signaler om at Romerriget var gået under. Hvad der derimod nok var indlysende for dem — og implicit i den historiografiske opgave at beskrive de germanske statsfolk på gammel romersk jord — var Romerrigets svækkelse og evt. det vestlige Romerriges fald.

Hvilket Rom?

Spørgsmålet er nu hvilken grad af kontinuitet man så mellem det gamle Rom og det samtidige Rom, og hvilket af dem man særligt forholdt sig til. Selv om ingen i samtiden mente at Romerriget var gået under, kan de jo godt have været af den opfattelse at det samtidige Rom var væsensforskelligt fra et ældre Rom. Ingen af periodens historikere udtaler sig direkte om dette spørgsmål, men ser man lidt nærmere på den terminologi de anvender om "romersk" og "Romerriget", får man klart indtryk af en fornemmelse af kontinuitet. Romerriget havde været, og var stadig, en legitim supermagt, også set i forhold til de germanske kongedømmer. Der blev således ikke som i nutiden skelnet mellem et romersk rige og et afløsende byzantinsk rige. Det klareste indicium for at denne skelnen var helt ukendt i samtiden er den gængse sprogbrug på både græsk og latin, hvor nemlig betegnelsen "romere" både dækker over vores "romere" og "byzantinere". De historiske forfattere er her ingen undtagelse.

Romanus kan i perioden have flere betydninger. Den ene betydning af ordet (også på græsk) er "latinsk": *Romanus* betegner således det der hører til sproget latin, og *Romani/Romaioi* kan betyde "folk der taler latin".²⁰ *Romanus* benyttes derudover hos historikerne (og naturligvis andetsteds) om det som knytter sig til byen Rom, f. eks. i udtryk som *Romana ecclesia* og *Romanus populus*.²¹

Den tredje og mest udbredte betydning (stadig både på latin og græsk) er statslig: *Romanus* betegner hvad der hører til Romerriget (*imperium Romanum* / *res publica Romana* / *regnum Roman(or)um*), og *Romani* betyder folk der lever under romersk ret og forvaltning, på Romerrigets territorium eller folk der tjener kejseren (typisk soldater, som ikke nødvendigvis er romerske borgere). Denne rent statslige betydning af *Romani* er også den hyppigst forekommende hos Jordanes, Isidor og Paulus.²² At Isidor og Paulus ikke begrebsligt gør forskel mellem romere fra f. eks. d. 3. årh. og romere fra d. 7. årh. er af stor vigtighed i denne sammenhæng. Det betyder nemlig at deres givne historiske begrebsapparat ikke foranledigede dem til at mene at et væsentligt brud havde fundet sted.

Folkevandringsrigernes historikere opererer heller ikke i deres statsterminologi med en forskel mellem et fortidigt Vestrom og et samtidigt Østrom. Det er som nævnt også klart at Romerriget nød en særstatus på deres politiske kort. Men at de med hensyn til folkevandringsrigernes status har stået over for samme begrebslige vanskeligheder som moderne historikere, fremgår af deres ikke helt skarpt definerede statsterminologi. I sin analyse af statsbegreber hos udvalgte latinske forfattere behandler Suerbaum indgående sprogbrugen i Cassiodors samling af officielle breve, *Variae*, og i begge Jordanes' værker.²³ Iflg. denne undersøgelse anvendes *res publica* og *imperium* hos Cassiodor kun om Romerriget og Østgoterriget, ikke om andre stater. *Regnum* har derimod en bredere anvendelse. Dette sammenfald mellem betegnelserne for Romerriget og Østgoterriget skal dog ingenlunde — som også fremhævet af Suerbaum — ses som et forsøg på hævde af "ligestilling" med Romerriget, tværtimod: det er et bevis på i hvor høj grad den østgotiske statsterminologi afspejler den romerske, fordi Theoderiks rige så sig selv som en integreret del af Romerriget. Den officielle sprogbrug blev også opfattet således fra Byzans' side. Hos Jordanes anvendes *res publica* derimod entydigt om Romerriget, mens *imperium* kan bruges om andre magter i betydningen "herredømme" — men aldrig i betydningen "rige". Man finder således ingen dannelser af typen "imperium Gothorum" med en lignende betydning. Endelig er den vage betegnelse for Romerriget *regnum Romanum* meget

hyppigt anvendt af Jordanes (og hertil findes paralleldannelsen *regnum Gothorum*²⁴).

Til disse iagttagelser kan jeg supplere følgende vedrørende Isidor og Paulus. I *HG* anvender Isidor *regnum* udelukkende om germanske kongeriger, inklusive det spanske Vestgoterrige — aldrig om Romerriget.²⁵ Betegnelsen *res publica* er derimod reserveret Romerriget.²⁶ *Imperium* bruges fortrinsvis om Romerriget, men findes også om Vestgoterriget.²⁷ I Paulus' Longobarderhistorie er billedet lidt anderledes: her er *regnum* som hos Jordanes den brede og vage betegnelse — den anvendes om alle riger inklusive Romerriget.²⁸ *Imperium* (og *imperialis*) anvendes endtydigt om Romerriget,²⁹ og det samme gælder *res publica*.³⁰ Ser vi bort fra Cassiodor der bevidst brugte en "indenrigsk" terminologi, viser folkeslagshistorikernes noget uskarpe sprogbrug på dette område trods alt at Romerriget i deres verdensbillede nød en sær-status — *res publica* bliver hos alle tre reserveret Romerriget. Endvidere er det af betydning at *imperium* — selv om det ganske vist bruges i en svækket forstand om germanerriger — ikke inddrages i en konstruktion som kunne lede tanken hen på en ligestilling med det byzantinske rige (f. eks. "imperium Gothicum/Longobardicum"). Ligestillingstendensen kommer højst til udtryk ved den udbredte brug af *regnum* om både Romerriget og folkevandringsrigerne og ved paralleldannelsen *regnum Romanorum* over for *regnum Longobardorum/Gothorum*. Endelig synes materialet som sagt at vise at historikerne — dengang som nu — ikke havde nogle alment anerkendte statsretlige definitioner af forholdet mellem folkevandringsrigerne og imperiet at tage udgangspunkt i.

Et andet indicium på at folkevandringsrigerne så med respekt på *Imperium Romanum* i form af det byzantinske rige snarere end et svundent vestligt rige, findes i de germanske kongers møntpolitik. Det er nemlig tydeligt, at østgotiske, vestgotiske og longobardiske mønter efterligner samtidige byzantinske og aldrig gamle romerske mønter. For at kunne føre sig frem som civiliserede folk, imiterede de det der var civilisationen par excellence: Romerriget. Men det er vel at mærke en imitation der ikke postulerer at være lige så fin som originalen. Samme fænomen kan iagttaget i herskertitulaturen: ingen germanerkonger kalder sig *imperator* eller *Augustus* — de nøjes med *rex*. Dog låner flere af dem (Theoderik den Store, Authari, Agilulf m. fl.) *Flavius*, et adelsnavn som også indgik i byzantinske kejseres titel — det smagte da lidt af fugl.³¹

De følgende mønteksempler er taget fra Grierson & Blackburne (1986) — et nyt standardværk om periodens numismatik. Fra det 5. årh. og perioden ud var den af Konstantin den Store indførte guldmønt *solidus* hele

Mønt. Theodohad. Follis. Obv: Theodohad. Rev: 'Victoria principum'. og SC (invers S). Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Nationalmuseet.

tiden møntsystemets fikspunkt — både i det byzantinske rige og i Italien og Spanien. Den havde en halvdeling (*semmissis*) og en tredjedeling (*tremissis*), den sidste mere gængs. Sølvudmøntning var mere svingende og sjældnere brugt, især i folkevandringsrigerne. Periodens småpenge var bronzemønter (*nummi*) hvoraf der gik ca 7000 på en *solidus*. Undertiden prægedes også kobbermønter (*folles*) til en standardværdi af 40 *nummi*.

I modsætning til kelterne havde germanerne ikke haft nogen udmøntning før de blev "optaget" i Romerriget. Hele deres møntvæsen imiterede derfor det romerske, hvilket ofte foregik rent praktisk ved at de simpelt hen overtog de romerske udmøntningssteder inklusiv møntprægere. Man skal dog ikke forestille sig at de germanske konger fuldstændigt kontrollerede møntprægningen i deres område — meget af udmøntningen må have foregået på lokalt initiativ. Man har f. eks. konstateret ca 80 udmøntningssteder i det vestgotiske Spanien — mange på helt ubetydelige lokaliteter: med samfundets svage infrastruktur kan kongerne umuligt have styret så mange. Man kan altså ikke altid slutte direkte fra eksisterende mønter til officiel møntpolitik. På den anden side har kongerne utvivlsomt haft en indflydelse på, og interesse i udmøntningen, eftersom de — som vi skal se — tydeligvis har tillagt mønterne propagandaværdi.

Et gennemgående træk i møntpolitikken som er af betydning for vurderingen af forholdet til Rom, vedrører *solidus*-udmøntningen. Den blev betragtet som et unikt kejserligt privilegium, og forbløffende nok blev dette respekteret af de germanske konger: alle de *solidi* man prægede i Spanien og Italien bar kejserens ansigt og navnetræk. Grunden til dette kan godt være mere end blot ærefrygt, idet *solidi*-cirkulationen nok har

Mønten øverst viser Liutprandus. Solidus. Obv: Liutprandus. Rev: St. Michael. Mønten nederst viser Justinian II. Solidus. Obv: Kristus (som *rex regnantium*). Rev: Justinian (stående med loros og kors og som *servus Christi*). Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Nationalmuseet.

været forskellig fra andre mønters. De blev anvendt ved store transaktioner med andre germanerkonger og med Romerriget, hvadenten det drejede sig om handel, løskøb af fanger, betaling af tribut, bestikkelse o.l. Det er muligt at sådanne transaktioner ville blive besværliggjort (af diplomatiske eller praktiske grunde) hvis de store guldmønter ikke var nogenlunde ensartede og "garanteret" af kejseren. En simpel forklaring kan dog næppe gives, idet også mindre mønt-værdier undertiden prægedes med kejserens navnetræk.

Østgoterne fortsatte i endnu højere grad end andre germanerfolk det romerske møntvæsen, idet de ud over guld også prægede sølv, kobber og bronze i store mængder. Theoderik den Stores guldmønter havde på obversen kejser Anastasius, uden at man i Italien dog fulgte de forskellige detail-ændringer i designet som de tilsvarende byzantinske mønter undergik. Kun på mindre mønter kunne den lokale befolkning se at de havde fået en gotisk konge; sølvmønterne viste f. eks. på obversen stadig Anastasius, men reversen bar Theoderiks navn eller monogram. Efter Theoderiks og Amalasuinthas død, da Justinian havde indledt felttoget mod de gotiske "oprørere", sker der noget højst interessant med mønterne. Kong Totila præger f. eks. sølvmønter med de forlængst afdøde kejsere Anasta-

Mønt. Theodorik. Solidus. Obv: Anastasius. Rev: 'Victoria'. Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet.

sus eller Justinus på obversen og sine egne navnetræk på reversen; således undgår han altså at sætte sin fjendes, Justinians ansigt, i omløb blandt sine folk. En endnu mere besynderlig mønt udstedtes af Theodohad, kort efter krigen var begyndt. Det var en *follis* med goterkongens portræt på obversen og en Victoria-figur samt bogstaverne *SC* på reversen. Det betød at mønten var præget i Rom i forståelse med det romerske senat (*senatus consulto*). Før Diokletian (284-305) havde romerske mønter båret dette *SC*, og nu hvor Rom for en kort periode lå i krig med den romerske kejser, greb senatet altså chancen for at sætte sig selv på mønten. En lignende kort opblomstring havde fundet sted under Odoaker knap 50 år tidligere.

Vestgoternes mønter før ca 580 var alle pseudo-imperiale, dvs ingen gotiske navnetræk findes på dem. Numismatikere har dog forholdsvis let ved at skille dem fra samtidige byzantinske mønter, idet de materialt og ikonografisk ofte er af ringe kvalitet. Den traditionelle Victoria på reversen udvikler sig til en gribende "krydsning mellem en kænguru og en græshoppe med kaninører" (Grierson & Blackburne). Da Leovigild, som var arianer, og hans oprørske søn Hermenegild som var den første royale katolik i Vestgoterriget, begyndte en særlig vestgotisk udmøntning omkring 580, er der fra begges side tydeligt tale om propaganda gennem mønter.³² Alle vestgoternes mønter var fra dette tidspunkt *tremisses* med herskerens navnetræk og "portræt" på obversen og forskellige byzantinske motiver på reversen. En af Leovigilds centrale mønter har på reversen et kors på en trappe, en tydelig efterligning af kejser Tiberius II's (578-582) samtidige *solidus*.

En lignende udvikling findes i longobardisk møntvæsen: i perioden fra 568 til ca 680 præges kun pseudo-imperiale mønter, og først under kong

Cunincpert (688–700) begynder en kongelig møntrække (også kun *tre-misses*). Igen ser man obverser med herskernavnetræk og buste, og forskellige reverser af byzantinsk inspiration. En interessant revers-figur (fra ca 690 og frem) er St. Michael — longobardernes skytshelgen. Ideen med at sætte en hellig figur på bagsiden var utvivlsomt inspireret af Justinians II's samtidige introduktion af en Kristus-buste på sine mønter (i hans første regeringsperiode 685–695).

Konklusion

Igennem hele perioden fra ca 500 til 800 ser man således folkevandringsrigerne imitere og “se op til” Romerriget — vel at mærke det samtidige byzantinske — som kulturmodel. Før Karl den Store faldt det tilsyneladende ikke nogen statsmænd ind at trække det svundne latinske Rom frem som officielt forbillede. Som det vil blive beskrevet i næste bind gjorde Karl det især i slutningen af sin regeringsperiode meget tydeligt: han kaldte sig *imperator* og udstedte f. eks. mønter som ikke lignede noget samtidigt byzantinsk, men direkte imiterede Konstantin den Stores, omgav sig med digtere der opkaldtes efter Horats, Tibul, lod skrive *renovatio Romani imperii* på sin seglring o. s. v. Dette var et afgørende skift i Rom-receptionen: pludselig var Byzans ikke længere det “rigtige” Rom, set fra et vestligt perspektiv. Jeg skal ikke diskutere her hvad den nærmere baggrund var for det der med rette kaldes den karolingiske renæssance, men det må være på sin plads tilsidst at spørge, hvorfor noget lignende ikke forekom hos østgotere, vestgotere og longobardere.

For det første bør man overveje hvornår Byzans i vesten overhovedet begyndte at blive betragtet som noget fremmedartet — og dermed give mulighed for et andet Rom, det gamle latinske, at gøre sin entre. Dette kunne først ske i løbet af det 7. årh. hvor alle spor af brug af latin forsvandt i den romerske hær og administration, og riget således blev et rent græsk anliggende. Denne fremmedgørelsesproces mellem øst og vest blev forstærket i det 8. årh. — især med billedstormens udebliven i vesten og oprettelsen af Kirkestaten i Italien. Omkring 780 blev den imperiale mønt i Rom lukket, og ethvert skin af forbindelse mellem Romerriget og Rom var ophørt. Dette er altså en negativ begrundelse for frankernes særlige opfattelse af “Rom” i forhold til øst- og vestgoternes og longobardernes. De sidstnævnte var alle kulturelt og politisk nærmere det levende Rom — ikke mindst Theoderik den Stores østgoterrige som i realiteten var en del af det.

Tilstrækkelig kulturel afstand til Byzans skaber selvfølgelig ikke nogen renæssance i sig selv, der skal andre, mere positive omstændigheder til.

En vigtig faktor der adskiller Karl den Stores hof fra f. eks. Sisebuts i Toledo (omkr. 620) og Liutprands i Pavia (omkr. 720) var ikke blot at Karl havde en kulturpolitik med renæssance-elementer, men at han havde en formuleret kulturpolitik overhovedet. Denne kulturpolitik var nødvendigvis latinsk i sit indhold, og som sådan lagde den op til en imitation af de store læremestre, klassikerne. Vestgotisk og longobardisk kultur var selvfølgelig også latinsk, men der var ingen centraliserede bestræbelser for bedre bogproduktion, skriftmæssige, ortografiske og udtalemæssige reformer, ja uddannelsesreformer i det hele taget. De enkelte lærde som dukkede op, f. eks. Isidor, deltog ikke i den type samlede bestræbelser. Noget der ligner et hofmiljø og en kulturpolitik med latinsk grund, ligesom hos Karl, fandtes ganske vist i Theoderik den Stores Ravenna i begyndelsen af det 6. årh. (Cassiodor, Boethius m. fl.). Denne litteratur er dog at betragte som en ubrudt fortsættelse af den klassiske romerske, snarere end en kunstig tilbagegriben. Derudover var det som antydnet helt uaktuelt for Theoderik at føre sig frem som ny vestlig kejser.

Dette skal ikke gøre det ud for en forklaring af den karolingiske renæssance, men de to nævnte faktorer — kulturel afstand til Byzans og en sammenhængende (latinsk) kulturpolitik — var uomgængelige for en forestilling om genfødsel af det antikke latinske Rom. Ingen steder i folkevandringsrigrerne i Italien og Spanien optrådte disse to faktorer samtidig.

BIBLIOGRAFI OG NOTER

BIBLIOGRAFI

Kilder:

Følgende forkortelser er anvendt: MGH = Monumenta Historiae Germanicae (AA = Auctores antiquissimi, SRLI = Scriptorum rerum Longobardicarum et Italicarum). 1826.—Oversættelserne til dansk er mine egne.

Isidor, *Chronica maiora*, ed. Th. Mommsen, MGH AA 11,2: 424–481. Berlin 1894.

Isidor, *Historia Gothorum*, ed. Th. Mommsen, MGH AA 11,2: 267–304. Berlin 1894.

Isidor, *Origines* (Etymologiae), ed. W.M. Lindsay, 2 vol. Oxford 1911.

Jordanes, *Romana & Getica*, ed. Th. Mommsen, MGH AA 5,1. Berlin 1882.

Marcellinus Comes, *Chronicon*, ed. Th. Mommsen, MGH AA 11,2: 60–108. Berlin 1894.

Paulus Diaconus, *Gesta episcoporum Mettensium*, ed. G.H. Pertz, MGH Scriptorum 2: 261–268. Hannover 1829.

Paulus Diaconus, *Historia Longobardorum*, ed. G. Waitz, MGH SRLI: 45–187. Hannover 1878.

Paulus Diaconus, *Historia Romana*, ed. A. Crivellucci. Rom 1914.

Prokop, *Bella*, ed. H.B. Dewing, 8 vol. London 1914–1940 [Loeb, med engelsk oversættelse: History of the Wars].

Behandlinger:

- Cambridge Illustrated (1989) *The Cambridge Illustrated History of the Middle Ages, I 350–950*. Ed. R. Fossier. Cambridge.
- Courcelle, P. (1964) *Histoire littéraire des grandes invasions germaniques*. Paris. [3. udg.].
- Croke, B. (1983) 'A.D. 476: The Manufacture of a Turning Point', *Chiron* 13: 81-119.
- Goffart, W. (1981) 'Rome, Constantinople and the Barbarians', *American Historical Review* 86: 275-306.
- Grierson, Ph. & Blackburn, M. (1986) *Medieval European Coinage, with a Catalogue of the Coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge, I: The Early Middle Ages (Fifth-Tenth Centuries)*. Cambridge.
- Hillgarth, J.N. (1966) 'Coins and Chronicles: Propaganda in Sixth-Century Spain and the Byzantine Background', *Historia* 15: 483–508.
- Löwe, H. (1973) 'Von Theoderich dem Grossen zu Karl dem Grossen. Das Werden des Abendlandes im Geschichtsbild des frühen Mittelalters', *Von Cassiodor zu Dante*. Berlin & New York: 33–74; [oprindeligt udgivet 1952].
- Martin, J. (1987) *Spätantike und Völkerwanderung*. Oldenbourg Grundriss der Geschichte, bd. 4. München.
- Martindale, J.R. (1980) *The Prosopography of the Later Roman Empire. Vol. II: A.D. 395-527*. Cambridge.
- Mazzarino, S. (1970) *Den antikke verdens undergang*. [Oversat af T. Damsholt]. København.
- Messmer, H. (1960) *Hispania-Idee und Gothenmythos. Zu den Voraussetzungen des traditionellen vaterländischen Geschichtsbildes im spanischen Mittelalter*. Zürich.
- Moorhead, J. (1983) 'The West and the Roman Past. From Theoderic to Charlemagne', *History and Historians in Late Antiquity*. Ed. B. Croke & A.M. Emmett: 155–168.
- Mortensen, L.B. (1987) 'Goternes historie på romersk', *Museum Tusulanum* 57: 169–182.
- Mortensen, L.B. (1991) *it Civiliserede barbarer. Historikeren Paulus Diaconus og hans for-gængere. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning* 315. København.
- Muller, H.F. (1923) 'On the Use of the Expression "lingua Romana" from the First to the Ninth Century', *Zeitschrift für romanische Philologie* 43: 9–19.
- Randers-Pehrson, J. D. (1983) *Barbarians and Romans. The Birth Struggle of Europe, A.D. 400-700*. Norman, University of Oklahoma.
- Suerbaum, W. (1977) *Vom antiken zur frühmittelalterlichen Staatsbegriff. Über Verwendung und Bedeutung von res publica, regnum, imperium und status von Cicero bis Jordanis*. Münster. [3. udg.].
- Thompson, E.A. (1982) *Romans and Barbarians. The Decline of the Western Empire*. Madison.
- Wattenbach-Levison (1953) *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vorzeit und Karolinger II. Heft. Die Karolinger vom Anfang des 8. Jahrhunderts bis zum Tode Karls des Grossen*. (bearbeitet von W. Levison und H. Löwe). Weimar.

NOTER

1. Se f. eks. kapiteloverskrifterne i det klassiske værk om folkevandringstidens litteratur af P. Courcelle (1964): I "Les invasions", II "L'occupation" (!), III "La liberation"; "befrielsen" er Justinians krige!
2. Jvf. følgende oversigtsværker: Randers-Pehrsson (1983), Thompson (1982), Cambridge Illustrated (1989) & Martin (1987).
3. Goffart (1981).
4. Vedrørende 476 følger jeg i første række Croke (1983) og Thomson (1982) Ch. 4: "A.D.

- 476 and After”.
5. Én artikel, Moorhead (1983), behandler beslægtede spørgsmål for samme periode, men den er usystematisk i sine definitioner og kildebrug, og ret intetsigende i sin konklusion.
  6. En præsentation af de her nævnte historikere med yderligere literaturhenvisninger gives i Mortensen (1991).
  7. Jvf. Messmer (1960) 99-104, *HG* 15 & *Getica* 156.
  8. *Romana* 2.
  9. *Romana* 388.
  10. F.eks. Suerbaum (1977) 270; Jvf. Löwe (1973) 36.
  11. *HR* XVI 1.
  12. Jvf. Leonardo Brunis Florentinske Historie fra omkring 1420- 40; om skolebøgerne i oplysningstiden: Herrmann (1978); om begge dele: Mazzarino (1970).
  13. *Getica* 242-44. I *Romana* 344-45 har Jordanes en næsten identisk formulering.
  14. *HR* XV 8-10.
  15. Marcellinus Comes, *Chronicon* 476,2 (MGH AA 11).
  16. *Getica* 245.
  17. Som i paragraf 244 (citeret ovenfor) og paragraf 257: *utraque Romani urbis (= orbis) imperia*; jvf. Suerbaum (1977) 271 & 277.
  18. *Romana* 319.
  19. Wattenbach-Levison (1953) 222.
  20. Jvf. Muller (1923) og Mortensen (1987). Eksempler på *Romani* med overvejende sproglig betydning: *Getica* 58, *HL* I 9. Prokop *Bella (Romaioi)* 1.8.2, 1.22.5, 1.24.12, 2.7.15, 2.21.2, 3.10.3 o. s. v.
  21. *Romani* om by-romere: *HL* II 5, V 11, måske VI 40; Prokop, *Bella* 3.5.2. *Romana ecclesia*: *HL* I 25, II 10, III 20, III 26, IV 36, V 31, VI 4, VI 29, VI 43. *Romana sedes*: *HL* VI 40. *Romana urbs/civitas*: *Getica* 312; *HG* 18, 71, *HL* IV 5, VI 36. *Romanus populus*: *HL* V 11, VI 34, måske V 31. *Romanus pontifex*: *HL* VI 49.
  22. *Romanum imperium*: *Getica* 68, 76, 145, 173, 176, 216, 264; *HG* 2, 11, 87, *HL* I 25. *Roman-um, -orum regnum*: *Getica* 88, 104, 148, 172, 244, 264, 290, 303, 309 *HL* IV 36, V 30, VI 11, VI 12. *senatus populusque Romanus*: *Getica* 292, 304. *Romanorum populus*: *Getica* 152. *Romanorum principatus*: *Getica* 67. *princeps Romanus*: *Getica* 161, 237, 264. *Romana res publica*: *Getica* 89, 91, 165, 172, 176, *HL* IV 36. *Romani*: *Getica* 21, 68, 76, 78, 89, 110, 134, osv; *HG* 4, 5, 6, 9, 10, 13, 14, osv; *HL* I 1, I 25, II 1, II 4, II 26, II 31, II 32, III 12, III 13, IV 3, IV 8, IV 16, IV 28, IV 32 osv; Prokop, *Bella (Romaioi)*: 1.8.9, 1.8.15, 1.8.18, 1.12.6, 1.14.43, 1.15.30, 1.18.37, 1.25.35, 2.8.11, o. s. v.
  23. Suerbaum (1977) 247-278.
  24. *Getica* 174, 158, 216, 245; jvf. 81.
  25. *Gothorum regnum* anvendes kun en enkelt gang (65), men *regnum* betegner ofte goteriget (f. eks. 6, 21, 39, 47, 48, 49, 62, 64). Endvidere findes *regnum Wandalorum* (84), *regnum Suevorum* (32, 92), *Galliae regnum* (36, 48) & *Spaniae regnum* (39).
  26. *HG* 2, 11, 12, 87.
  27. *Imperium* om goteriget: 52, 65, 66. Om Romeriget: 2, 11, 12, 87. I angivelserne af regeringsår er Isidor dog konsekvent på dette punkt: når det drejer sig om en kejser hedder det *imperii anno*, når talen er om germanerkonger, *regni anno*.
  28. *Regnum Longobardorum*: *HL* I 14, III 16, IV 42, IV 47, IV 51, V 33, V 36, VI 17, VI 18, VI 35. *Regnum Francorum*: II 4, II 10, V 32, VI 16, VI 23, VI 37. *Regnum Romanorum*: IV 36, V 30, VI 11, VI 12.

29. *Imperium* & *imperialis* om Romerriget - I 25, III 12, IV 49, V 11, VI 41. I flertal (med tilsvarende ændret betydning) optræder dog: *Longobardorum imperiis* (III 6).
30. *Res publica*: II 1, II 4, III 11, IV 26, IV 36.
31. F.eks. Zeno og Justinian; jvf. Martindale (1980) 1200 & 645. Se også opslaget under "Flavius" (ibid. 474-476) hvor man finder krydshenvisninger til en mængde konsuler, generaler o. s. v.
32. Om dette spændende kapitel i vestgotisk historie: Hillgarth (1966).